

2. Грецов А.В. Лучшие упражнения для развития креативности / Учебно-методическое пособие. – Санкт-Петербург: СПбНИИ физической культуры, 2006.
3. Дружинин В.Н. Диагностика общих познавательных способностей // Когнитивное обучение: современное состояние и перспективы. – Москва: ИП РАН, 1997.
4. Життєві кризи особистості: Наук.-метод. Посібник: У 2 т. / Ред. Рада В.М. Доній, Г.М. Несен та ін. – Київ: ІЗМН, 1998. – Ч. 2: Діти і молодь у кризовому суспільстві: технології допомоги і підтримки.
5. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – Санкт-Петербург: Питер Серия: Мастера психологии, 2009.
6. Йири Шерер. Техники креативности: как в 10 шагах найти, оценить и воплотить идею/Йири Шерер. – Москва: СмартБук, 2009.
7. Мороз Р.А. Психічне здоров'я учнів закладів нового типу // Моделі психолого-педагогічного супроводу розвитку учнів закладів нового типу. Методичні рекомендації. – Миколаїв: МОППО, 2002.

N. Martsykh. Adult's creative capabilities development as the factor of vital realization.

In the article the theoretical analysis of people's of mature age creative capabilities development problem is carried out. Skills and abilities that are necessary for creative realization and vital activity in modern society are investigational. The program of creative capabilities training as one of methods of the vital planning realization is offered.

Key words: creation, creative capabilities, kreativnist', divergence thought, maturity, whole laying-on, vital setting.

УДК 159.947.5:331.582

О. В. Мітіна

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ДОРΟΣЛИХ

У статті розглядаються особливості мотиваційних чинників професійної переорієнтації дорослих. Проведений теоретичний аналіз мотиваційних чинників професійної переорієнтації у вітчизняній та зарубіжній літературі. Розкритий зміст мотивації до професійної переорієнтації як складової процесу професійного самовизначення дорослої людини.

Ключові слова: мотиваційні чинники, мотивація, мотив, професійна переорієнтація, професійне самовизначення, доросла людина, професія, вибір професії.

Постановка проблеми. З року в рік кількість охочих отримати другу вищу освіту з різних спеціальностей та змінити власну професію збільшується. Звичайно, такі вчинки здійснюються дорослими людьми через

ті чи інші внутрішні та зовнішні мотиви. «Усяка дія людини виходить з тих чи інших мотивів і направляється на певну мету. Вона вирішує те чи інше завдання та виражає певне ставлення людини до навколишнього. Вона вбирає в себе, таким чином, всю роботу свідомості і всю повноту безпосереднього переживання», - писав С.Л. Рубінштейн [15].

Вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Це складний акт самовизначення – свідомого вибору суб'єктом життєвої позиції, яка стає вирішальним чинником у виборі способів розв'язання тих чи інших життєвих проблем.

До вибору професії слід відноситися як до однієї з найважливіших життєвих подій. Виділяють основні чинники, що впливають на вибір професії, які звичайно об'єднують в дві групи: суб'єктивні і об'єктивні. До суб'єктивних відносять інтереси, здібності, особливості темпераменту і характеру. До об'єктивних – рівень підготовки (успішності), стан здоров'я і інформованість про світ професій, вплив навколишнього соціального середовища, засобів масової інформації, літератури і мистецтва, культури і та інших, які в умовах суспільних трансформацій якщо й не втрачають колишню визначеність, то принаймні змінюють її під впливом ринкових і демократичних інновацій. До об'єктивних чинників тісно примикають соціальні характеристики, наприклад такі, як освітній рівень батьків, соціальне оточення і ін.

Мотивація свідомого вибору професії – це система мотивів, спрямованих на реалізацію потреби в оволодінні певним видом професійної діяльності. Мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини. Мотивація формується в людини в міру усвідомлення нею суспільної значимості обраної діяльності і правильної оцінки своїх індивідуальних нахилів і здібностей [3, 57].

Мотивація, будучи невід'ємним компонентом структури особистості, грає в процесі професійного самовизначення особливо важливу роль. Вона становить безпосередню психологічну основу пошуку людиною свого покликання.

Формулювання цілей статті. Основна змістова канва статті спрямована на розгляд особливостей мотиваційних чинників професійної переорієнтації дорослої людини у вітчизняній та зарубіжній літературі; визначення ролі мотиваційних чинників в аналізі проблеми професійної переорієнтації дорослих; проведення теоретичного аналізу проблеми мотивації до професійної переорієнтації у дорослому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі дослідники розглядають зміну професії, в основному, як наслідок неадекватного початкового професійного вибору [5]. Втім, слід припустити, що професійна переорієнтація має ряд складних внутрішніх та зовнішніх мотиваційних чинників людини, які не обмежуються лише помилковим початковим вибором професійного напрямку.

Аналіз конкретних психолого-педагогічних досліджень професійного самовизначення показав, що в більшості з них воно розглядається як тривалий і багатосторонній процес, як істотна сторона загального розвитку особистості (Т.В. Кудрявцев, Є.А. Клімов, І.М. Кондаков, А.Б. Сухарев, Ю.В. Укке та ін.) При цьому одні автори вважають, що професійне самовизначення завершується вибором професії (Ю.П. Вавілов, І.В. Кузнєцова, А.В. Карпов, І.С. Кон та ін), і, відповідно, вивчають його в певних вікових рамках (від етапів, що передують вибору професії, до самого акта вибору). Інші дослідники (Т.В. Кудрявцев, Є.А. Клімов, І.М. Кондаков, Ю.В. Укке та ін) відзначають, що професійне самовизначення не зводиться до однократному вибору професії і не завершується її вибором, оскільки питання про вибір професії може виникати протягом всього трудового життя.

Виклад основного матеріалу. У численних зарубіжних дослідженнях було встановлено, що вибір професії обумовлюється переважно її емоційною привабливістю, тобто фактором інтересу, і меншою мірою - мотивами громадського обов'язку, самооцінки придатності до майбутньої професії. Багато авторів визнають, що професійний або пізнавальний інтерес є детермінантою правильного і обґрунтованого вибору професії. Вважається, що інтереси усвідомлюються раніше і ясніше інших мотивів, формування професійної спрямованості часто починається саме з певних інтересів. В основі професійних інтересів, як правило, лежать пізнавальні інтереси, які, розвиваючись у навчальній діяльності, надалі переростають в інтереси до певного типу професій, а потім безпосередньо в інтереси до певного виду трудової діяльності [7].

Найбільш розробленою теорією професійних інтересів є інструментальна концепція С.П. Крягдзе [7]. Розглядаючи зв'язок професійних інтересів і вибору професії, автор зазначає, що зріле професійне самовизначення можливе тільки на вищому рівні розвитку професійного інтересу («власне професійний інтерес»).

У дослідженні А.Б. Орлова [10] підкреслюється першорядне значення «загальних (характерологічних, особистісних) умов розвитку повноцінної діяльності, тобто діяльності через схильність і покликання». Автор виділяє два класи особистісних передумов до конкретної діяльності. По-перше, це характерологічні передумови становлення схильностей у вигляді загального рівня розвитку мотиваційної сфери та сфери потреб особистості і, по-друге, більш спеціальні передумови у розвитку особистості, що зумовлюють ставлення до конкретного виду діяльності [10].

У дослідженні Т.В. Кудрявцева і О.В. Сухарева [8] було встановлено зв'язок особливостей характеру і темпераменту з деякими показниками професійного самовизначення (професійними інтересами і намірами).

Авторами також були виявлені особистісні фактори, істотні для формування інтересів і схильностей до певних сфер професійної діяльності.

На думку К.О. Абульханової-Славської, життєвий шлях є тим цілісним, специфічним процесом, в якому відбувається функціонування, зміна і розвиток особистості, що приводить до різних життєвих (у тому числі й професійних) змін. Вибір нового професійного заняття може відбуватися і внаслідок визначних біографічних подій, поворотних моментів у життєвому шляху особистості. До зміни початкового професійного вибору можуть призводити і нормативні життєві кризи, що супроводжуються істотною перебудовою особистості, появою у неї нових потреб, інтересів, переоцінкою цінностей, поглядів, відносин і т.д [1].

У працях Б.Г. Ананьєва, Є.О. Клімова, В.В. Рибалки, Б.О. Федоришина також підкреслюється взаємозв'язок особистісного і професійного розвитку людини, а також проводиться думка про те, що проблема ціннісно-смыслового самовизначення щодо професії і життя в цілому є актуальною впродовж всього життєвого шляху людини. Необхідність професійного самовизначення створює проблемну життєву ситуацію, вирішення якої, як доведено О.О. Конопкіним та В.І. Моросановою, потребує сформованої структури особистісної саморегуляції [16].

Результати досліджень динаміки професійного самовизначення (О.К. Осницький, М.С. Пряжніков), кризи вибору професії (Е.Ф. Зеєр і Е.Е. Симанюк) свідчать про те, що одним із можливих варіантів професійного самовизначення випускників ВНЗ є рішення змінити професію [16].

Втім, зміна професії у дорослому віці деякими дослідниками не сприймається як результат помилкового попереднього вибору, скоріше це результат переходу на новий етап розвитку особистості, проживання деякою мірою особистісної кризи особистості, у результаті чого з'являється більш глибоке усвідомлення своєї сутності, потреб, бажань, спрямованості та можливостей. «Втрата роботи (в ситуації безробіття), вимушена зміна професії, розчарування в раніше обраному трудовому шляху можуть виявитися при деяких психологічних умовах цінним протиріччям розвитку. Це веде не обов'язково до небажаних варіантів становлення суб'єкта праці [2, 150-158].

Дослідники Піняєва С.Є., Андреев М.В. пов'язують професійну переорієнтацію особистості із нормативними кризами розвитку людини. «В процесі зміни стабільних фаз розвитку і криз змінюються особливості особистості людини. У відносно стійкі віки розвиток відбувається головним чином за рахунок «мікроскопічних змін особистості», що тривають кілька років, які, накопичуючись, потім стрибкоподібно виявляються у вигляді вікового новоутворення. При кризах, які значно коротше за тривалість, відбуваються різкі зрушення, розвиток приймає бурхливий, стрімкий характер. Нормативні кризи розвитку є найбільш чутливими до деяких

зовнішніх впливів, які сприяють формуванню певних якостей особистості, в тому числі і професійно важливих» [11]. З цього можна також припустити, що професійна переорієнтація у дорослому віці може бути обумовлена особливостями переживання тих чи інших фаз розвитку людини.

Концепція особистості як суб'єкта життєдіяльності, розроблена К.О. Абульхановою-Славською [1], дозволила стверджувати, що особистість не просто змінюється протягом життєвого шляху, а ініціює доленосні події, які надають риси індивідуальності життю кожної людини. При цьому здатність особистості організувати життєдіяльність у відповідності зі своїм задумом, схильностями і пориваннями виступають в якості основних характеристик суб'єкта. Основний зміст процесу самовизначення з методологічної точки зору визначався відповідно з поглядами Є. А. Клімова [4], на думку якого воно полягає у формуванні системи знань про світ праці, різноманітні і єдності професій, виникненні позитивної трудової спрямованості, практичних умінь і навичок в конкретному виді трудової діяльності. Стадії розвитку людини як суб'єкта діяльності включають: етап оптації (підготовка до праці, планування вибору професії); професійної підготовки і власне розвиток професіонала. Можливо, що і переорієнтація фахівця має в своїй основі подібну будову.

Аналіз проблеми професійної переорієнтації Ратнікової М.А свідчить, що процес вибору професії в зрілому віці має специфічні особливості, пов'язані з соціально-демографічними, професійними та індивідуально-психологічними характеристиками суб'єкта, а також соціально-економічними умовами його життєдіяльності. Особливості процесу вибору нової професії в зрілому віці зумовлений впливом соціально-економічних і психологічних факторів на поведінку суб'єктів переорієнтації. Провідними мотивами прийняття рішення про зміну (придбання додаткової) професії, згідно дослідження Ратнікової М.А., було прагнення поліпшити матеріальне становище, підвищити (зберегти) соціальний статус, задовольнити потреби особистості у змістовній трудової діяльності і комфортних умовах її реалізації. Для кожної ситуації характерний специфічний розподіл цих мотивів [13].

Цікаві погляди щодо мотивації професійної переорієнтації у дорослому віці зарубіжних вчених Е. Гінзберга та Д. Сьюпера. Е. Гінзберг і його колеги запропонували свої варіанти «професійного життя» індивіда і свій підхід до проблеми вибору професійного шляху [17]. Початкове припущення авторів полягало в тому, що індивід ніколи не приймає життєво важливого, остаточного рішення в якийсь єдиний момент часу, а проходить до нього через серії рішень протягом багатьох років. Відповідно до цього вибір професії, згідно Е. Гінзберга та ін, є складним, тривалим процесом, що

включає в себе ланцюг взаємопов'язаних рішень і розпадається на три великі періоди. У кожний з цих періодів на вибір професії впливають багато різноманітні об'єктивні (сім'я, освіта, соціально-економічні умови) і суб'єктивні чинники (потреби, бажання, здібності, інтереси і т.д.), а також значущі люди (батьки, друзі, вчителі), тобто вибір професії детермінується комплексом різних впливів.

Відповідно до поглядів Е. Гінзберга і його колег [17], процес прийняття рішення у виборі професії розпадається на три великих періоди: а) період фантазій (з 6 до 9 років), б) період пробних виборів (з 11 до 16-17 років); в) період реалістичних виборів (старше 17 років).

Д. Сьюпер разом з тим відзначає, що в ньому можна виділити загальні вікові стадії, через які проходить кожен індивід.

Перша стадія - стадія зростання або пробудження (від народження до 14 років) характеризується тим, що визначниками вибору професії служать: фантазії (4-10 років), інтереси (11-12 років), здатності (13-14 років).

Друга стадія - розвідки або дослідження (15-24 років) - включає тимчасове заняття (16-17 років), перехідний період (18 -21 рік), коли ненадійні рішення переносяться на реальний світ роботи або навчання, і «випробування» (22-24 роки), коли вибір перевіряється в реальній праці. Стадія зміцнення (25-44 року) охоплює «пробний» (25-30 років) і «стабільний» (після 30-ти років) періоди. Стадія збереження (45-64 року) являє собою продовження занять в обраній сфері, і професійний розвиток індивіда на цьому етапі йде в одному напрямку, без виходу за рамки знайденої професійної сфери. І, нарешті, в стадії спаду (після 65 років) відбувається уповільнення професійного просування (до 70-ти років), а потім повний відхід від справ [18].

З цих положень Д. Сьюпера можна зробити вельми важливий висновок про те, що остаточно індивід стверджує свій професійний вибір лише в зрілому віці і, відповідно, вибір професії, зроблений в юнацькому віці, не повинен розглядатися як остаточний і незмінний. Адже протягом життєвого шляху індивід може здійснювати нові професійні вибори, «випробувати» себе в різних професіях, тобто вирішувати проблему професійного вибору неодноразово. Тому абсолютно неправомірно обмежувати дослідження професійного вибору виключно рамками початкового вибору, зробленого в ранній юності [5].

Підхід до вибору професії з позицій розвитку підводить Д. Сьюпера до необхідності введення нового динамічного критерію «розумності» вибору трудового шляху, що оцінює не ступінь відповідності людини обраної професії по початковій ефективності праці, а ймовірність успішного проходження його за професією, що включає не тільки взаємоадаптацію

людини і професії, а й можливість професійного росту, загального розвитку і прояву індивідуальності.

За даними американських соціологів, близько 16% американських учених змінили обрану професію.

Д. Сьюпер пов'язує професійний розвиток з розвитком і реалізацією «Я-концепції» індивіда. Відповідно, і вибір професії аналізується автором через поняття професійної «Я-концепції», яка розуміється Д. Сьюпером як «думка суб'єкта про власний досвід», про своїх психологічних та інших якостях, знання про соціальні вимоги, що й визначає «як актуальне, так і майбутнє його професійної поведінки» [18]. Автор зазначає, що в процесі професійного життя відбувається розвиток уявлення людини про саму себе, її «саморозуміння», формування його професійної «Я-концепції». Д. Сьюпер виділяє три етапи в розвитку професійної «Я-концепції»:

1. Формування уявлення про себе і навколишній світ (становлення «Я-концепції», образу «Я»);

2. Взаємодія «Я-концепції» із уявленнями про професію (уявлення себе у професійному житті);

3. Реалізація «Я-концепції» (залежно від успішності чи неуспішності професійної діяльності тут відбувається або закріплення, або модифікація професійної «Я-концепції»).

Згідно з цими уявленнями автор вважає, що людина обирає професію, вимоги яких передбачають роль, відповідну її уявленням про себе, і вибір професії фактично є вибором способу «самовираження» і «саморозуміння».

Вибір професії може бути множинним, неодноразовим актом, а зміна професії може бути пов'язано з професійним ростом і розвитком індивіда, зі зміною його професійної «Я-концепції» [18].

Висновки. Отже, професійна переорієнтація в дорослому віці – досить складний процес, обумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Це свідчить про те, що дослідження мотивації під час повторного професійного вибору людини є одним з найголовніших аспектів дослідження професійного та особистісного розвитку людей дорослого віку. Перспективи подальшої наукової роботи будуть полягати в розробці та проведенні експериментального дослідження мотиваційних чинників професійної переорієнтації дорослих.

Л і т е р а т у р а

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни: монография. – Москва: 1991.
2. Климов Е.А. Конфликтующие реальности в работе с людьми (психологический аспект). – Москва-Воронеж: 2001.

3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
4. Климов Е.А. Путь в профессию. – Ленинград: Лениздат.
5. Корабельников А.А. Особенности мотивации переориентации личности на психологическую профессию : автореф. дисс. канд. псих. наук. - Москва: 2005.
6. Корнеева Л.Н. Профессиональная психология личности // Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Под ред. Г.С. Никифорова. – Санкт-Петербург: 1991.
7. Крягжде С.П. Психологія формування професійних інтересів. – Вільнюс: 1981.
8. Кудрявцев Т.В., Сухарев А.В. Влияние характерологических особенностей личности на динамику профессионального самоопределения // Вопросы психологии. – 1985. – № 1.
9. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях // Вопросы психологии. – 1997. – № 4.
10. Орлов А.Б. Экспериментальные и прикладные исследования мотивационных образований в зарубежной когнитивной психологии // Психол. журнал. – 1990. – Т.11. – № 6.
11. Пиняева С.Е., Андреев Н.В. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости // Вопросы психологии. – 1998. – №2.
12. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. М.:Изд-во "Институт практической психологии", 1996.
13. Ратникова М.А. Исследование психологических особенностей профессиональной переориентации в зрелом возрасте. Дисс. канд. псих. наук. – Москва: 1999.
14. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посіб. - Одеса: Бакаев Вадим Вікторович, 2009.
15. Рубинштейн С.Л. Основы психологии. – Москва: 1935.
16. Тичина І.М. Професійна переорієнтація випускників вищих навчальних закладів як чинник особистісного само здійснення : автореф. дисс. канд. псих. наук. – Івано-Франківськ: 2009.
17. Ginsberg E., Ginsburg S.W., Axelrad S. Occupational choice. An approach to general theory. – New York: 1951.
18. Super D.E. The psychology of career. – New York: Harper, 1957.

O. Mitina. The role of motivational factors in professional reorientation of an adult.

The article describes motivational factors of professional reorientation of adults. Theoretical analysis was performed on motivational factors of professional reorientation in domestic and foreign literature. The sense on motivation for professional reorientation as part of the process of professional self-determination of an adult was unveiled.

Key words: *motivational factors, motivation, motive, professional reorientation, professional self-determination, adult, occupation, choice of profession.*